

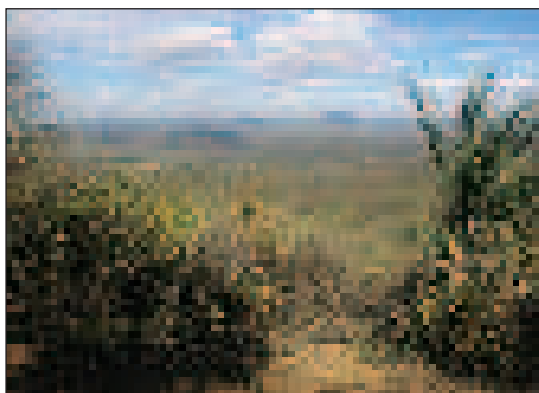
Lampiãõ, a betyárok királya

Legenda és valóság

ANGELO OSMIRO BARRETO–MAJOR ISTVÁN

Kik is azok a betyárok? Közönséges rablók, útonállók, gyilkosok, vagy a nép körében tiszteletreméltó hősök, akiknek cselekedeteit csodálattal emlegetik, és személyüket, de főleg tetteiket legendák lengik körül? Nagyon sok ország történelmében feltűnnek ezek a figurák, akiknek megítélése aktív cselekedeteik korában egészen más volt, mint évtizedekkel, évszázadokkal később. Elég csak Robin Hoodot, Zorrót, Cartuchet, vagy a közelmúltból Bonnie és Clyde-ot említenünk. De a magyar történelem is bővelkedik hasonló alakokkal. Rózsa Sándor, Savanyú Jóska, Jánosik vagy Angyal Bandi legendája ma is elevenen él, de egészen másképpen, mint annakidején, amikor közönséges betyárokként tartották nyilván őket. Ezeknek a legendáknak a hősei, életük és tetteik már a történelem részei. Ám a távoli Dél-Amerikában, közelebről Északkelet-Braziliában nem sokkal, mindössze 70 évvel ezelőtt tették közzé Lampiãõnak, a betyárok királyának (rei de cangaço) levágott fejét. Néhány évvel ezelőtt még éltek azok az emberek, akiknek – vagy közeli hozzátartozójuknak – személyes emlénye fűződött a híres, hírhedt rablóvezérhez és félelmetes bandájához. A közelmúlt betyárjainak az emléke ma is él, és hatással van az itt élő emberek mindennapjaira. Nem véletlen, hogy külön tudományos társaság, a „Sociedade Brasileira de Estudos do Cangaço” foglalkozik a témával, és ennek ma már jelentős irodalma is van.

Északkelet-Braziliában az európai gyarmatosítók viszonylag későn, a XVII. század végén, a XVIII. század elején települtek le. Az 1700-as évek végére már gyakorlatilag ugyanazok a családok birtokolták a terület nagy részét, amelyek leszármazottainak ma is a legnagyobb befolyása. A letelepülő nagy létszámú családok döntő része egy-egy aktív, vagy nyugalmazott katonatiszt – ezredes vagy őrnagy – vezetésével érkezett, de csatlakozott hozzájuk egy sor olyan csoport is, amelyek valamiféle függőségi viszonyban voltak a családfővel. A terület végleges elfoglalása, a letelepedés természetesen nem ment konfliktusok nélkül. Mindennaposak voltak az ellentétek az őslakosokkal, de még inkább a már előbb ideérkezettekkel. Szükségszerű volt tehát, hogy a betelepülő család rendelkezzen olyan fegyveres csoporttal is, amely képes volt biztosítani a közösség mindennapi békés életét. Erre a feladatra a még aktív katonatisztek estében a vezetésük alatt álló fegyveresek, másoknál a leszerelt egykori katonák, valamint a szegényebb népcsoport fiai vállalkoztak. Fegyelmzett közösséget alkottak, ahol a mindenkori családfő szava volt a döntő, amelyet feltétel nélkül el kellett fogadni – de csak azt. Azonkívül semmi más nem számított a csapat számára; nem létezett sem írott, sem íratlan szabály. Felvetődhet a kérdés, miért volt szükség mindeerre, hiszen létezett már rendőrség, illetve ezen a területen egy máig is működő különleges katonai alakulat, a katonai rendőrség. Ez igaz, de ne feledjük, Északkelet-Brazília több mint egymillió négyzetkilométer területű, ahol ma is nagyon kicsi a népsűrűség, és még a

A száraz bozóterdő, a „caatinga” történetünk színhelye

fontosabb településekre sem jut elég rendfenntartó, a lakott helyeket pedig nagy távolságok választják el egymástól.

Ez a rendszer tehát működött, de a XIX. század végére már annyira stabilizálódott a helyzet, hogy ezekre a felfegyverzett alakulatokra többet nem volt már szükség, ennek megfelelően megszüntették őket, vagy egyszerűen feloszlottak, ám nem mindegyik. Néhány közülük tovább folytatta tevékenységét mint közönséges rablóbanda. Ezzel kezdetét vette egy új korszak, a betyárok (*cangaço*) világa, a *cangaço*.

A cangaço története...

Mit jelentett a betyárok (*cangaço*), illetve a betyár csapatok megjelenése Északkelet-Braziliában? Mindenekelőtt szinte megoldhatatlan konfliktust az itt lakók

életében. A rablók csapatostól jártak, nem volt ritkaság a 40–50 főből álló banda. (A múlt század első felében a betyárok összlétszáma Északkelet-Braziliában 700 fő körül mozgott.) Nem volt könnyű élete azoknak, akik ezt az utat választották. Állandó bizonytalanság, hiányos és rossz étkezés, szomjúság, nappal hőség, éjjel hideg volt az osztályrészük. Folyamatosan úton voltak, nyomukban a jól felfegyverzett katonasággal, rendőrséggel. Jelenlétük rengeteg gondot okozott a lakosságnak, ennek ellenére sokan támogatták tevékenységüket. Vajon miért? A hiányos helyi közigazgatás, a korlátozott számú és korrupt rendfenntartó szervezet nem volt képes védelmet nyújtani a lakosságnak, amely ily módon akarva vagy nem akarva, de kénytelen volt együttműködni a rablóbandákkal. Sokszor a helyi földművesek, állattenyésztők, a *fazendeirók* biztosították az élelmet, a vizet, sőt sok esetben még a fegyvert és a szükséges lőszert, a sikeres akciókat követően pedig a bűvőhelyet is a garázdálkodó betyároknak. De a legfontosabb a bandák számára az állandó információ volt, amelynek alapján pontosan tudták a rendőrség és a katonaság terveit, helyzetét, valamint azt is, hol számíthatnak zsákmányra. Viszonyásképpen a betyárok megkímélték életüket és vagyonukat, sokszor pénzzel honorálták segítségüket, és gyakran megóvták őket a hivatalos hatóság, no meg a helybéli korlátlan hatalmú egykori és aktív ezredesek

A hírhedt bandavezér, Lampião, és méltó társa, Maria Bonita

túlkapasaitól, amelyek egyáltalán nem voltak ritkák ebben a térségben. Persze ezt a hivatalos szervek is jól tudták, ezért a helyi lakosok állandóan ki voltak téve a hatóság zaklatásának. A korszakkal kapcsolatos kutatások eredményei azt bizonyítják, hogy a betyárok olykor kegyetlen és kíméletlen akciói ellenére a helyi lakosság többszörösen szenvedett a saját hivatalos szerveinek túlkapasaitól, mint a rablócsapatok akcióitól. Itt bukkannak fel először a későbbi legendák csírái. A rablóbandákat és azok vezetőit jól ismerték egész Északkelet-Brazíliában, és különösen azok körében, akiket nem érintett közvetlenül jelenlétük, illetve tevékenységük, népszerűek voltak. Ezt kihasználva, a legfelsőbb politikai vezetésben is akadt hathatós támogatójuk, hiszen ezzel elérték a szimpatizánsok rokonszenvét, illetve azok szavazatait.

A betyárkirály, Lampião története

A betyárok királyának históriája már a kezdetekkor gondot jelentett a későbbiekben vele foglalkozó történészeknek, ugyanis a születésének dátuma sem egyértelmű. *Virgulino Ferreira da Silva* egyes dokumentumok szerint 1898. június 4-én, mások szerint 1897. július 7-én látta meg a napvilágot a Pernambuco állambeli Serra Tolhada településen, szegény földműves (fazendeiro) család harmadik fiúgyermekéként. Életének első 20 évében nem történt semmi említésre méltó, élte a hasonló szegény sorsú fiatal-

emberek meglehetősen nehéz életét. A változás akkor következett be, amikor édesapja – a családfenntartó – a rendőrökkel vívott tűzharcban tisztázatlan körülmények között életét vesztette. Virgulino ekkor határozta el, hogy életét betyárként folytatja tovább. Beállt *Antonio Matilde* bandájába, ahol hamarosan kitűnt különleges képességeivel. A nyúlánk termetű, 180 cm-nél magasabb fiatalember nem ismert félelmet, gyorsan és határozottan cselekedett, a szerencsével sem állt hadilábon. Jellemző volt öltözködése, széles, felhajtott karimájú, ezüstérmekkel díszített bőrkalapja, kheki színű vászonruhája, vállán keresztbevetett tölténytárolója és széles bőrvöze. Feljegyezték róla, hogy kedvelte a csillogó ékszereket, minden ujján ékköves gyűrűket viselt, és bőven locsolta magát drága külföldi parfümökkel. Fegyver nélkül soha nem látták. Egyik szemére félig vak volt, és aranykeretes szemüveget hordott. Bal lábára sántított egy akció során elszenvedett lövés sebesülés következményeként. Barátaival és hozzátartozóival szoros kapcsolatot tartott, nagylelkűen viselkedett, ám ellenfeleivel szemben könyörtelen és brutálisan kegyetlen volt. Meglepő, de mélyen vallásos katolikus ember hírében állott.

1922-ben már saját bandája élén járta Északkelet-Brazíliát, és ekkortól kezdve nevezték Lampião-nak. Rengeteg akció fűződik a nevéhez, kezdetben fazendákat támadtak meg, gazdag kereskedőket, utazókat ra-

A „betyárok királya” és bandája a múlt század 30-as éveiben, tevékenységük csúcspontján. Középen Lampião, mellette Maria Bonita

boltak ki. Ám a későbbiekben már komolyabb akcióik is voltak. 1924-ben sikeres rablást hajtottak végre Pernambuco államban, Santa Cruz do Baixa Verde városában. 1926-ban, ugyancsak Pernambuco

államban történt az első jelentős összecsapás a Lampião vezette *cangaçeiros*, és a katonaság között. Ekkor a 60 fős betyárbanda 35 katonával vette fel a harcot, az eredmény 4 elesett katona, és 6 halott *cangaçeiro*. 1927. július 13-án Rio Grande de Norte állam második legnagyobb városát, Mossorót érte rablótámadás. Lampião gazdag zsákmánnyal hagyta el a várost, majd július 15-én már a Ceara állambeli Limoero do Norte, majd két nappal később, 17-én Jaguaribara városában követte el ugyanezt. Augusztus 21-én már Bahia államban garázdálkodott csapata. Az ilyen jellegű akciók nagyon sokszor megismétlődtek.

Az élet nem sokat változott errefelé a múlt század első fele óta. Autó csak a távoli nagyvárosokból tévedt ide nagy ritkán

1930-ban jelentős változás következett be a betyárkirály életében. Megismerkedett későbbi élettársával, a Szép Mariával (*Maria Bonita*), aki 1911-ben született, és találkozásuk idején egy cipész felesége volt. Maria Bonita első női tagként csatlakozott Lampião bandájához. Sem a vezér, sem a tagság nem csalódtak benne, ugyanolyan lelkes és kegyetlen volt, mint bármelyik férfi *cangaçeiro*. Példáját azután mások is követték, és a női betyárok nem voltak ritkák a rablócsapatokban.

1932. január 8-án történt Lampião legnagyobb összecsapása a katonasággal. Mintegy 100 fegyveres támadását verte vissza 32 *cangaçeiro*. Az eredmény 6 halott és 12 sebesült katona, valamint 4 bandita. Ezek közül az egyiket maga Lampião lőtte agyon, miután súlyosan megsebesült, és nem tudott elmenekülni a bandával. A vezér inkább lelőtte, minthogy a katonák fogságába essen, ahol egyébként hasonló sors várt volna rá. Mint ahogyan az be is következett néhány évvel később, a Lampião elleni utolsó katonai akció során.

1938. július 28-án a Sergipe állambeli Angico fazendán a betyárok királyát is elérte a végzete. 31 fős bandájára ko-

ra hajnalban meglepetésszerűen rajtaütött a katonaság, és 11 cangaçeirót, közöttük Lampião-t és Maria Bonitát halálos lövés érte. A támadás olyan hirtelen jött, hogy a banditák csak későn tudták használni fegyverüket, így a katonák közül csak egy halálos áldozata volt az összecsapásnak. A még életben maradt cangaçeírok elmenekültek.

Levágott fejek története

A betyárkirály tehát dicstelenül végezte be életét, de története ezzel még nem ért véget. Lampião holttestét társaival és Maria Bonitával együtt azonnal lefejezték, és a katonák a közeli Piranhas településre vitték, ahol részben megállapították személyazonosságukat, de a hivatalos eljárást csak a legközelebbi nagyvárosában, Maceioban lehetett elkezdni. (Egyes források szerint Maria Bonita és az egyik cangaçeiro ugyan halálos lövést kapott, de nem haltak meg azonnal. Őket valószínűleg még élve fejezték le.) A város a leszámolás színhelyétől több mint 100 km-nyire található, tehát a holttesteket oda kellett szállítani. A múlt század első évtizedeiben a katonák, a rendőrök a betyárokhöz hasonlóan lóháton közleked-

Módosabb fazenda Pernambuco államban, amelyhez hasonlóak gyakran voltak célpontjai a cangaçeíroknak
(Angelo Osmiro Barreto és Major István felvételei)

tek, ekkora távolság megtételéhez pedig lóháton napokra van szükség. A holttestek szállítása ilyen módon lehetetlenség, hiszen a trópusi hőségben azonnal bomlásnak indulnak. Márpedig a halottakkal el kell számolni a hatóságoknál, továbbá hivatalosan is azonosítani kell azokat. E feladatok ellátására ezen a vidéken hosszú múltra visszatekintő hagyományos megoldás létezett. Csak a levágott fejeket kell szállítani, és a szükséges hivatalos vizsgálatok ily módon elvégezhetők, az adatok megszerzhetőek. Az sem volt mellékes körülmény, hogy az akció során az egyik katona is meghalt, az ő holttestét viszont mindenképpen el kellett vinni a nagyvárosba. A halott banditák holt-

testét azután leöntötték formalin és olaj keverékével, majd a lakott helytől távolabb a keselyűk gondjaira bízták őket.

Piranhasban tehát a még aznap valamennyi lefejezett áldozat fejét és legjellegzetesebb személyes tárgyait a templom lépcsőjén közszemlére tették, amelyről fényképfelvétel is készült. A másnapi újságokból azután az egész ország értesülhetett az eseményekről, és szörnyülködhetett a mellékelt fényképeken. Maceioba tehát már csak a levágott fejeket küldték további vizsgálatra. Ott hivatalosan is megállapították a személyazonosságokat, és szakszerű orvosi tartósító eljárással megakadályozták a további károsodást. Végül a tartósított fejek Salvadorba, Bahia állam fővárosába kerültek, ahol a helyi orvosi intézet múzeumban kiállították azokat. Egészen 1965-ig láthatóak voltak, ekkor a „kollektív” egy rendelet alapján a város temetőjében helyezték el véglegesen.

A levágott fejek tehát végig kísérték a cangaço egész történetét, bár ez sem volt mindig így. Egykor a rendőröknek és a katonáknak a likvidált bűnözők levágott fülével kellett igazolniuk, hogy a kijelölt feladatot elvégezték. Ám a korrupció már akkor sem ismert határokat. Ha nem sikerült az akció, és nem volt mivel igazolni a sikert, a korrupt rendfenn tartók gondoskodtak arról, hogy legyen bizonyíték. A helyi lakosságból származó levágott fülekkel pótolták a hiányt. Fül alapján ugyanis nem lehetett azonosítani az áldozatot. Miután a rendőri és katonai vezetés tudomást szerzett az esetekről, ezután rendelték el a fejekkel való leszámolást. A gyakorlatnak csak 1940-ban vetettek véget, amikor betiltották az áldozatok lefejezését.

Epilógus

Lampião halálával a cangaço történetének egy szakasza végleg lezárult. A megmaradt bandákat fokozatosan felszámolták, és hosszú évtizedekre megszűnt a betyárvilág Északkelet-Braziliában. Ám napjainkban ismét megjelentek a modern kor cangaçeirói. Ebben az esztendőben június végéig csak az északkelet-brazíliai Ceará államban több mint 25 bankrablást követ-

Tipikus régi fazendaépület, amely sokszor szolgált menedékhelyül a betyároknak

tek el jól felfegyverzett 10–15 fős rablóbandák. Gyakorlatilag minden hétre jutott egy-egy fegyveres bankrablás. A módszer minden esetben azonos volt. Éjszaka, vagy kora hajnalban – de az utóbbi időkben fényes nappal is – lopott autókkal érkeztek a fegyveresek, azonnal lefegyverezték a néhány fős polgárőrséget, vagy a szolgálatban lévő két-három rendőrt, majd dinamittal felrobbantották a pénzkiadó automatákat, azután amilyen gyorsan jöttek, ugyanolyan gyorsan távoztak a zsákmánnyal. Az egész akció nem tartott tovább negyed óránál. Lehetőleg kisvárosok bankjait szelmezték ki, ahol a jelentéktelen létszámú rendőrség nem jelentett számukra gondot. Nagyon sok az azonosság az egykori betyárok akcióival, de van néhány alapvető különbség is. Például, hogy minden akció előre megtervezett, gyakorlatilag kockázatmentes – mint egykoron. A bandák igen jól informáltak, tudják, hogy hol és mikor érdemes megjelenniük. Biztos, hogy vannak helyi informátoraik, hiszen a fegyvereket, a löszert, a dinamitot valahonnan be kell szerezni, azokat az állandó és igen szigorú országúti ellenőrzések ellenére a megfelelő helyre szállítani, és a felhasználóknak eljuttatni. A sikeres akciók után biztosítani kell minden helyszínen a menekülés útját és a banda tagjainak megfelelő búvóhelyet kell találni. A XXI. században nem jelenthet problémát az akciók azonnali bejelentése a rendőrségnek, ezért még az ilyen helyeken is, ahol nagy távolságok vannak a települések között, a nagyobb létszámú rendőri erők néhány óra alatt a helyszínre érkezhetnek. Ennek ellenére a legkritikább esetben tudják a tetteiket azonnal elfogni. Biztos tehát, hogy a modern betyárok ugyanúgy hathatós segítséget kapnak, mint egykoron. Viszont van egy jelentős különbség is a régi betyárokkal szemben. A ma cangaçeíroknak nincs személyazonossága, nincs neve, nincs arca, nincs vezetője – közülük egyikből sem lesz élő legenda, mint Lampiãoé és Maria Bonitáé. ¶